

VARIA

PULPITUS ÉS KATEDRA

Emléktöredékek Pálinkás Györgyről

TÓTH MIHÁLY

egyetemi tanár (PPKE JÁK, PTE ÁJK)

Balla Judit, Borbély Zoltán és Koltay András szerkesztésében novemberben jelent meg karunk 2004-ben elhunyt nagy tanáregyénisége, a Legfelsőbb Bíróság legendás büntetőbírája, Pálinkás György emléke előtt tisztelgő kötet, „A Köztársaság nevében!” – Pálinkás György emlékkönyv címmel, a Rejtjel Kiadó gondozásában. Elkerülvén az ünneplő és tisztelgő kötetek szokásos sémáját, a könyvben a – korunk nagy büntetőjogász-egyénségei által írott – tudományos értekezéseken túl személyes emlékezések is szerepelnek, amelyek visszaidézik „Gyuri bácsi” emlékét és kivételes személyiségét. Ezek közül adjuk itt közre Tóth Mihály írását.

A neves jogászok, professzorok tiszteletére megjelenő ünnepi kiadványokban általában látványosan megszapornak az ünnepest „barátai”, „közeli, jó ismerősei”. Emlékkönyvekben – melyek kapcsán a szegény Címzett ráadásul már nem is tiltakozhat a beavatott bizalmaskodások ellen – az ilyesmi talán még gyakoribb.

Ezt elkerülendő, már előljáróban tartozom annak beismerésével, hogy magam sohasem tartoztam Pálinkás Gyuri bácsi szűkebb, bizalmas környezetéhez.

Igaz viszont, hogy már évtizedekkel ezelőtt, persze kellő távolságból, figyelemmel kísértem a munkását, ismeretlenül is tiszteltem tudását és bölcsességét. Gyakorló jogász koromban igyekeztem megszerezni az ítéleteit, egy ideig gyűjtöttem is ezeket, s követtem az általa egyébként soha nem kezdeményezett, ritka nyilvános szerepléseit is. Néhány dologban talán nem voltam, s ma sem vagyok vele azonos állásponton. Számomra például – esetleg kellő érettség, bölcsesség hiányában, vagy egyszerűen a világ egyes dolgairól alkotott részben eltérő felfogásunk miatt – ma sem teljesen értelmezhető az általa képviselt „humanista halálbüntetés” elmélete. „A társadalom mindennél szentebb oltalma szélsőséges esetben csak egyes egyének kiiktatása árán biztosítható” – hirdette –, s én, az évek múlásával mind határozottabb abolitionistaként ezt sohasem tudtam teljesen megérteni és elfogadni.

Láttam és látom viszont ma is azt az érdekes ellentmondást, hogy a gyakorlati büntetőjogászok között például sokkal nagyobb arányban vannak azok, akik a halál-

büntetést pártolják (hangoztatva annak állítólagos generál-preventív hatását is), mint azok között, akik sohasem dolgoztak a gyakorlatban, vagy már régen felhagytak a praxissal. S mindig érdekes és tanulságos volt a számomra, hogy megértsem a velem nem azonos elveket vallók érvrendszerét is.

Így mind gyakrabban kerestem a lehetőséget – kiváltképpen az ezredfordulót követő években, az egyetem falai között – hogy beszélgethessek Gyuri bácsival, megismerjem vélekedését az éppen aktuális eseményekről, vagy egyes büntetőjogi kérdésekről. E rövid találkozások néhány dologban, minden bizonnyal, akár észrevétlenül formálták is a gondolataimat. Sajnos személyesen sohasem fejezhettem ki emiatti hálaomat, eszembe sem jutott, hogy sürgethet a könyörtelen idő.

A most következő töredékek keretében valóban csak elnagyolt ceruzavázlatokat, röpke adalékokat fogalmazhatok meg egy nagy bíró és nagy tanító alakjáról, egyéniségéről, esetleg nem is róla, csak személyisége ürügyén. Az emlékek és tanulságok szubjektivitásuk ellenére picit talán árnyalhatják, kiegészíthetik azt a képet, ami az általunk tisztelt és emlékeinkben őrzött kortársainkról bennünk él.

I. A „kegyetlen bíró” hamis mítosza

A múlt század 80-as éveinek egyik „szenzációja” kétségtelenül a sajtó által „első magyar eutanázia-ügynek” nevezett büntető eljárás volt.

B. Györgyi vádlott 11 éves Andrea nevű kislánya egy az orvostudomány állása szerint gyógyíthatatlan, nagy fájdalommal és szenvedéssel járó kollagén betegségben (LED) szenvedett, s többször tett édesanyjának említést arról, hogy meg szeretne halni.

Édesanyja gyakran kihozta a kórházból, mindent megtett a kislány fájdalmai enyhítésére, s ez időszakosan sikerült is, ám a rosszulletek egyre gyakoribbá váltak, s a vádlott is lassan felőrlődött a több éves ápolásban.

1993 szeptemberében a kislány ismét otthon tartózkodott, nagy fájdalomra panaszkodott, s könyörgött édesanyjának, dobja le őt a tizedik emeletről, meg szeretne halni, hogy szenvedésének vége legyen. A kérés elutasítása után említést tett édesanyjának egy olyan filmről, amelyben valaki egy fürdőkádba ejtett működő hajszárító által kiváltott áramütéstől halt meg. Az újabb könyörgésre B. Györgyi vizet engedett a kádba, besegítette a félig levetkőzött kislányt, s bekapcsolta a hajszárítót s azt a vízbe engedte. A hajszárító azonban leállt, illetve nem fejtette ki a várt hatást. Ekkor a vádlott egy törölközőt a kislány arcára szorított, s lenyomta a fejét a víz alá, miközben lábait felemelte. A kislány rövid szenvedés után megfulladt.

A vádlott ezután a kislányt a kádból kivette, felöltöztette, s iratait magához véve jelentkezett a rendőrségen. Az ügyben természetesen emberölés büntette miatt indult eljárás.

A büntetőjogászok számára a cselekmény megítélésekor nem az az erkölcsi dilemma volt a meghatározó, hogy valóban enyhíthető-e (enyhítendő-e) a betegek szenvedése, hanem az, hogy ki, mi, és mikor jogosíthat fel bárkit egy másik ember életének kioltására.

Eldöntheti-e bárki, mégoly óriási szakismeret birtokában, hogy melyik élet értéktelen? Jól tudjuk, az ember „értékteleenségének” kritériuma olykor történelmi korszakunként változott, s előfordult, hogy nem csupán a gyötrő kínok között vergődőket minősítették „értéktelenek”, hanem – akár származásuk alapján – bizony másokat is.

Az ügyben hozott döntés azért volt meghatározó jelentőségű, mert rá kellett mutatnia: a jog azon a területen, amelynek tárgya az egyetlen és pótolhatatlan emberi élet, csak óvatosan, csak nagyon körültekintően, a jóvátehetetlenség tudatában járhat el. Éppen ebből kiindulva a magyar jog soha nem emelte az (aktív) eutanáziát hivatalos lehetőséggé. Más kérdés, hogy a már elkövetett ilyen vagy hasonló tetteket a büntetés kiszabása körében sajátosságaiknak, különleges jellegüknek, individuális motívumaiknak megfelelően kell kezelni. Ám csakis a büntetés kiszabása körében!

Így foglalt annak idején állást a Csemegi-kódex miniszteri indokolása is: „[...] a katona a ki az ellenség által súlyosan megsebesített, s a földön fekvő bajtársát ennek könyörgésére megmenti azon kínoktól, hogy az előnyomulásban lévő ellenséges csapatok lovai által elgázoltassék: szándékos emberölést követ el. Gyilkosságban kelendő bűnösnek mondanunk az orvost is a ki egy gyógyíthatatlan, s a legirtózatosabb fájdalmakat okozó betegségben kínlódó fölött, ennek jajgatása és esdeklése folytán megkönyörülve: kínjait a halált adó szer által megszünteti. [...] Megengedettnek nem tarthatjuk a cselekményt; de nem akarjuk bíránkat azon helyzetbe hozni, hogy az igazságtalan túlszigor kikerülése végett a törvényt legyenek kénytelen megsérteni [...]” „Ha az ilyen körülmények között cselekvők esetében a törvény szigorú büntetés kiszabását rendeli” – így az indokolás folytatása – „fejedelmi kegyelemnek kell corrigálni a törvény hibáját [...]” Voltaképpen ilyesmi történt ebben az ügyben is.

A Fővárosi Bíróság B. Györgyi vádlottat emberölés büntetésében mondta ki bűnösnek, és – az enyhítő szakasz alkalmazásával – 2 év, 5 évi próbaidőre felfüggesztett börtönbüntetésre ítélte.¹

Az indokolásban kifejtette, hogy „A vádlott nagy fájdalomtól szenvedő beteg gyermekének halálát tudatosan idézte elő, aktív euthanasiát gyakorolt. Szándéka arra irányult, hogy gyermekét a további értelmetlen és cél nélküli szenvedésektől megkímélje, a fájdalom nélküli halálban részesítve. A vádlott hosszú időn keresztül gyermeke életéért harcolt, halála gondolatát elvetve nap mint nap megküzdött érte. Orvosi felvilágosítás és saját tapasztalata alapján is rájött azonban egy idő után arra, hogy kislánya életét megmenteni nem lehet.

Cselekményének később egyetlen és kizárólagos motívuma az volt, hogy a biztos halál bekövetkezése előtt megszabadítsa gyermekét elviselhetetlen szenvedéseitől, fájdalmaitól. Nem a gyűlölet, a bosszú, a harag, hanem az anyai szeretet motiválta, amikor gyermeke életét kioltotta. Azon ritka, paradox helyzet állt elő, hogy a vádlott szeretetből ölt. [...] Cselekményét emberileg messzemenőleg méltányolható, erkölcsileg is figyelemre méltó indokok motiválták. A büntetőjog azonban nem ad felmentést arra, hogy a halálos beteget – szenvedéseitől megszabadítva – segítsék a halálon. [...] A cselekmény méltányolható körülményei, motivációi azonban a büntetés kiszabásánál természetesen figyelembe vehetők.”

A döntésnél figyelembe vették azt is, hogy a vádlott csatolt egy orvosi igazolást, amely tanúsította, hogy ő maga is egy a gyerek betegségével azonos – bár felnőttek esetében kevésbé súlyosnak minősíthető – megbetegedésben szenved.

¹ Fővárosi Bíróság 9.B. 855/1994/4.

A fellebbezések nyomán a Legfelsőbb Bíróság Pálinkás György vezette tanácsa ezzel az érveléssel jórészt nem értett egyet, s ez sok laikus ítésszemből visszatetszést keltett. Lássuk azonban az indokokat.

A másodfokú ítélet kifejtette, hogy „a cselekmény jogi értékelését illetően a kiinduló pont a hatályos Büntető Törvénykönyv azon rendelkezése, amely az emberölés „privilegizált” eseteként a kívánatra történt emberölést nem ismeri.”²

„Megjegyzi azonban a Legfelsőbb Bíróság, hogy a 11 éves gyermek ilyen irányú kérése, vagy kívánsága komolynak és teljesíthetőnek akkor sem lenne értékelhető, ha a jogszabály ellenkező törvényi rendelkezést tartalmazna.”

A továbbiakban kifejti a Legfelsőbb Bíróság, hogy a tett nem minősíthető „aktív euthanasiának”, mert „[...] ezen fogalom alatt mindenek előtt és kifejezetten »orvos-beteg« kapcsolat értendő. Ilyen esetben a gyógyíthatatlan betegségben szenvedő nagy fájdalmat átélő embert akár kérésre, akár orvosi döntés alapján az »orvos« (és kifejezetten az orvos) a halálba segíti, vagy ezt a folyamatot meggyorsítja. Más személy – kívülálló – ezt a feladatot nem láthatja el. Az adott büntető ügy kapcsán tehát eleve nem lehet szó euthanasiáról.”

Mindezekre tekintettel a Legfelsőbb Bíróság nem látott alapot az egyébként helyesen kiszabott börtönbüntetés felfüggesztésére. Valóban „embertelen”, „kegyetlen” lenne ez a döntés?

Hiszen a büntetés a helyes jogi értékelés mellett kiszabható lehető *legenyhébb* szankció volt (maradt), a bíróság tehát messzemenően figyelembe vette a *valóban* méltányolható körülményeket. Volt azonban olyan körülmény, amit valóban nem lehetett olyan mértékben méltányolni, hogy a vádlott még a felfüggesztés kedvezményében is részesülhessen.

A Legfelsőbb bíróság például bizonyítás kiegészítése keretében szakértői vizsgálat alapján megállapította, hogy a vádlott valójában semmiféle betegségben nem szenved – az általa korábban becsatolt igazolás tehát egyszerűen hamis volt –, s ugyancsak a büntetés kiszabása körében értékelte, hogy B. Györgyi magatartásában „az előre kiterveltség bizonyos jelei is felismerhetőek”.

A köztársasági elnök egyébként az elítélt kegyelmi kérelmének helyt adva ismét próbaidőre felfüggesztette a terhelt büntetését, aki azóta már mentesült a hátrányos következmények alól is. Ám az emlék hatása alól bizonyára nem ...

II. Gyuri bácsi és a jogi nyelv

Pálinkás Tanár Urat mindig élvezet volt hallgatni és olvasni.

Hogy ez szinte magától értetődő alapkövetelmény azoknál, akik a tudásukat megpróbálják másoknak átadni? Dehogyan...

Szinte közhely, hogy hány és hány, bonyolult körmondatok halmazát ránk zúdító, érthetetlen és értelmezhetetlen „tudományos” eszme-futtatást olvasunk, vagy hallgatunk naponta, ez utóbbiak elviselhetetlenségét, ráadásul még a száraz, monoton, alig befogadható közlésmód is erősíti.

² Legfelsőbb Bíróság Bf. IV. 220/1995/10.

Sokan nyilván attól félnek, hogy egyszerűbb, közérthetőbb, világosabb, vagy szemléletesebb, érdekesebb előadásmód esetén óhatatlanul előbukkanna a tartalom silánysága, esetleg hiánya.

Milyen kevesen vannak, akik tartalmas, magvas gondolatokat is képesek mindenki által érthető módon tolmácsolni! S milyen sok az indokolatlanul körülményeskedő, tudálékos, valójában azonban szinte semmitmondó megfogalmazás!

Pár éve a folyosón fültanúja voltam, amint egy hallgató és Gyuri bácsi között valamilyen hasonló párbeszéd zajlott le:

– Tanár Úr, írhatnám Önhöz a szakdolgozatomat?

– És mi lenne a címe?

– „A szülést közvetlenül megelőző s a kóros elmeállapot szintjét el nem érő sajátos lelkiállapot determináló hatásának jogi értékelése a születendő gyermek sérelmére megvalósuló élet elleni bűncselekmények jogalkotói és jogalkalmazói megítélésének folyamatában”

– Fiam, nem lehetne inkább az a címe, hogy „Az újszülött megölése”?

Ide kívánczodik egy másik emlékem is.

Emlékszem, egyszer a szobám felé haladva az egyik gyakorlóból a csukott ajtón keresztül is meghallottam Gyuri bácsi szenvedélyes, érzelmileg már-már túlfűtöttnek tűnő, hangos szavait. Talán a büntető törvény időbeli hatályának kérdéskörét magyarázta. Akaratlanul is megálltam, s figyeltem: szinte odabilincselte az érvelés ereje, magával ragadó sokszínűsége, az a mód, ahogy a látszólag száraz jogi elv az ő interpretálásában érzékelhetően komoly téttel járó napi jogalkalmazói problémává alakult. Közben persze röpködtek a csipkelődések és bírálatok is:

„[...] édes gyerekeim, a bírónak igazi jogállamban csak kivételesen kellene állandóan a Btk. 2 §-ával bajlódnia, mert csak abnormális viszonyok között fordul elő szinte minden ügyben, hogy nem ugyanaz a büntetőjogi előírás hatályos az elbírálásakor, mint ami az elkövetéskor volt ... Na nem baj, maguk majd ezt is megváltoztatják.” Mint a régi nagy szónokok! – jutott eszembe, miközben észbe kaptam és elszégyelltem magam. Hiszen én hallgatózom!

Milyen szerencsések is a diákok, hogy mindezt „legálisan”, nyíltan tehetik. Kár, hogy privilegizált helyzetüket csak utóbb, későn ismerik fel ...

Érdekes viszont, hogy az ítéletek jogi nyelvezetét illetően, bíróként gyakran más elvet vallott. Fontosnak tartotta a precíz, körültekintő fogalmazást, olykor talán még akkor is, ha ez a közérthetőséget is veszélyeztette. Álljon itt erre két jellemző példa általa előadott legfelsőbb bírósági ítéletekből.

Íme, az első:

„E körben az elsőfokú bíróság jogi indokolását annyiban volt szükséges kiegészíteni, hogy az okozati összefüggést (függetlenül annak távoli és közvetett jellegétől) a sértett ismert mulasztásai (amelyek csak concausaként értékelhetők) ugyan nem szakították meg, ám az elvárhatóság szintjén a tényleges végeredményért való felelősség még a negligens gondatlanság relációjában is kizárt.”³

Egy másik, szintén halált okozó testi sértés miatti ítéletben ez a szintén talán többszöri olvasást igénylő érvelés található:

³ Bf. IV. 2071/1995.

„A további eredmény tekintetében pedig – bár a causális nexusban véletlen mozzanatok is szerepet játszottak – éppen az erő kifejtés igen jelentős voltára, az eszköz súlyára és jellegére figyelemmel helytálló az a végkövetkeztetés, hogy azt – az akci-dens mozzanatok ellenére – kellő gondosság kifejtése mellett előreláthatóan, felismerhetőnek kellett megítélni.”⁴

III. Elmélet és gyakorlat egysége

Ha valamire a Pázmány büntetőjogi oktatásában büszkék lehetünk, az talán az oktatók kiváló elméleti felkészültséggel társuló, tiszteletet parancsoló jogalkalmazási gyakorlata, pragmatikus szemlélete. Abban, hogy ennek híre ment, Pálinkás tanár úrnak is meghatározó szerepe volt. Naponta igazolta, hogy büntetőjogot egyedül íróasztal mellől éppúgy szinte lehetetlen tanítani, mint a fekete talárt csak néhány órára félretéve.

Az elv helyességére már régen rájöttek, csak megvalósítása nem járt sikerrel.

Érdekes, amit ezzel kapcsolatban Szászy-Schwarz Gusztáv, a híres jogtudós lassan száz éve megfogalmazott:

„Egy eszmét szeretnék megpendíteni, mely sok ellenzésre fog találni és ezért alkalmasint helyes. Két állandó panasz van joggyakorlatunk és jogelméletünk terén. A joggyakorlatról panaszolják, hogy kevésbé üti meg az elmélet mértékét. Az elmélet embereiről pedig az a panasz, hogy kevés az érzékük a gyakorlat követelményei iránt. Mindkét panasz jórésztben jogosult, és mind a kettőnek megvan a maga természetes oka is. A foglalkozás egyoldalúsága az, mely az alkalommal együtt a képességet is el-sorvasztja arra, hogy a szakma másik követelményének is eleget tegyünk. Aki éveken keresztül a perakták mellett elméleti könyvet nem lát, a sok kazuisztikától nem látja az átfoglaló szabályt. És aki egy életen keresztül mással nem foglalkozik, mint az absztrakt szabállyal, elveszti a képességét arra, hogy a szabályra ráismerjen az eleven életben is.

Eszmém az, hogy a két egyoldalúságot összeházasítsuk. A Curia tanácsaiba a jogelmélet jelesebb tanárait lehetne beosztani, hogy ott hetenként egyszer, kétszer, mint kiegészítő bírák a tanácskozásban és szavazásban részt vegyenek.

A keresztülvitel sokféleképpen képzelhető és a technikai részletek tekintetében nem kívánok javaslatot tenni. Csak annyit jegyzek meg, hogy szerintem a tanárok ez alkalmazásának a bírák előmenetelére nem kellene akadállyá válnia, és hogy a közreműködésért járó tiszteletdíjnak nem kellene oly tetemesnek lennie, hogy az eszme keresztülvitele pénzügyi nehézségbe ütközzék, vagy hogy a javadalmazás nagysága miatt kevésbé hivatottak is törjenek ez állások felé. Lényeges csak az, hogy ily módon két bajon segíthetnénk egyszerre: a jogtanítás és jogalkalmazás két legfelsőbb helyén termékeny kölcsönhatás indulhatna meg.

Hogy Curiánk gyakorlatára mily jó hatással lehetne az elmélet egy-egy hivatott férfjának közreműködése, magában világos. [...] Hogy különösen az elvi jelentőségű

⁴ Bf. IV. 1610/1995.

kérdések, teljes ülési döntvények előkészítésében mily fontos szerep jutna a tanárbíróknak, nem szorul kifejtésére.

De világos az is, hogy az ilyen gyakorlattól mennyit tanulhatna a professzor. A jogtudomány gyakorlati, alkalmazó tudomány, csakúgy, mint az orvostudomány. A magánjogász, vagy a büntetőjogász, aki a jogot gyakorlati működésében nem szemlélte, ép oly fonák alak, mint egy táncmester, ki a táncmozdulatokat csak könyvből ismeri.”⁵

Nos, a szimbiózis ötlete, ha nem is egészen ebben a formában, de mégis megvalósult: professzorok ugyan nem ítéleznek, de legalább kiváló, óriási szakmai- és élettapasztalattal rendelkező bírák álltak és állnak a katedrán. Talán a mai jogászgeneráció tagjai közül sokan még nem is érzik annak a jelentőségét, hogy Gyuri bácsitól tanulták a büntetőjogot.

IV. A bölcsességen átsugárzó humor

Bizony, ez is ritka, s mind ritkább adomány. Az a tanító, akinek nincs egészséges, nem kizárólag mások rovására megnyilvánuló, s nem is bántó humora, nehezen képes úgy átadni a tudását, hogy az emlékezetes is maradjon. Tömény, száraz, sőtlan ismerethalmazt képtelenség órákon át feszülten hallgatni és feldolgozni. S ha mégis ilyesmire kényszerülünk, ott vannak a könyvek, amiket persze akkor tehetünk félre, amikor akarunk. Az előszó azonban nehezen nélkülözheti a csak az előadóra jellemző egyéni ízt, a finom szatírárt, vagy akár az olykor el-elkalandozó anekdotázást. A hallgatóság figyelmét tartósan lekötni, szinte művészet. Gyuri bácsinak sajátos, kissé kesernyés, szarkasztikus, gyakori öniróniával fűszerezett humora volt, s természetesen majdnem mindenről eszébe jutott egy rendhagyó példázat, vagy egy különleges, érdekes ügy. S mindezt úgy mesélte el, hogy sokszor percekig harsányan derültek rajta. Szellemes mondataiból szerencsére egy-egy szilánk írásban is fennmaradt.

Befejezésül, hogy ez az emlékezés mégis derűs legyen – amilyen a Tanár Úr is mindig volt – idézzük fel az egyik diákújság jogi kari előadásokat is megidéző, néhány Gyuri bácsitól származó „aranykópését”.⁶

„Ha valaki vadászat közben lelövi a polgármestert, az sokszor nem nagy baj, mert az illető valószínűleg úgysis veszélyes volt a társadalomra ...”

„[...] Ehhez kell bizonyos büntetéskiszabási érzék. Aki erre képtelen, írjon inkább ilyen fejezeteket ...”

„Azt mondják, falun tyúkokkal fekszenek az emberek. Ez városban is előfordul, de az más kategória.”

„El nem tudom képzelni, hogyan gondolta a törvényalkotó a légi folyosó megrogálását. A légi folyosó falára malac kijelentéseket írok fel szórópisztollyal?”

„A putatív jogos védelemre azt szokták példaként felhozni, hogy »gyere ki a hora!«.”

⁵ SZÁSZY-SCHWARZ GUSZTÁV: *Parerega. Vegyes jogi dolgozatok*. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1912, 487–488.

⁶ Pálinkás tanár úr korábban az ELTÉ-n is tartott előadásokat, gyakorlatokat. Az idézetek, másokkal együtt, a „Tétékás Nyúz” (Az ELTE TTK diákújságja) 1997/10–14. számaiban olvashatók.

* * *

Ha belépek a folyosó elején lévő szobába – a tanszék „gyülekezőhelyére” – néha akaratlanul is oldalt pillantok, nem ül-e ott Pálincás tanár úr, kedvenc helyén, ültében is híres botjára támaszkodva – amely persze inkább hagyományos relikvia, mint „funkcionális segédeszköz” volt – s nem magyaráz-e még itt is valakinek, jellegzetesen hunyorogva és hamiskásan mosolyogva. De persze, nem ül ott senki.

Békés Imre professzor úr egyszer azt mondta, „[...] irigylem Gyurit, mert úgy látom, néha még nálam is jobban élvezi, hogy fiatalokkal foglalkozhat. Addig fog élni, amíg ezt csinálhatja ...”

Sajnos, fiziológiai értelemben nem lett igaza. Ha azonban igaz a bölcsesség, s az ember tényleg addig él, amíg szeretettel emlékeznek rá, meglehet, örök életű lesz ...